

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ZAMONAVIY DARS VA UNI TASHKIL QILISH SHAKLLARI

Xusanova Madinabonu Muzaffarjon qizi

Kokand University talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda zamonaviy dars jarayonining mazmun-mohiyati, shakllari, metodik asoslari, shuningdek, pedagogik texnologiyalar asosida darsni tashkil qilishning samarali yondashuvlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Zamonaviy dars nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki ularning ijtimoiy, psixologik, axloqiy va estetik jihatdan kamol topishini ham ta'minlaydi. Maqolada an'anaviy yondashuvlar bilan zamonaviy interfaol metodlarning farqlari ochib berilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga mos dars shakllari misollar bilan ko'rsatib o'tilgan. O'qituvchining zamonaviy darsdagi roli, dars strukturasi, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari va o'quvchilarning ta'limiy ehtiyojlariga mos moslashtirilgan yondashuvlar haqida ham keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, zamonaviy dars, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, dars shakllari, integratsiya, ijodiy fikrlash, faol o'quvchi, o'qituvchi roli.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim jarayoni tubdan islohot qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasida qabul qilinayotgan ta'lim sohasiga oid qonunlar va dasturlar (xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Milliy taraqqiyotning 2030-yilgacha bo'lgan strategiyasi" kabi hujjatlar) boshlang'ich ta'lim bosqichiga ham yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Chunki boshlang'ich sinf — bu shaxs shakllanishining, fikrlash asoslarining, o'qishga bo'lgan munosabatning poydevori qo'yiladigan eng muhim bosqichdir. Shu sababli boshlang'ich sinflarda darslarni tashkil etishda ilg'or va innovatsion yondashuvlar, zamonaviy metodlar, moslashuvchan shakllar zarurdir.

Zamonaviy darsning mohiyati va maqsadi

Zamonaviy dars – bu o'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan, interfaol, innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan o'quv jarayonidir. An'anaviy darslarda o'qituvchi markaziy o'rinda turib, asosiy bilim manbai sanalgan bo'lsa, zamonaviy darsda bu vazifa o'quvchining o'ziga yuklatiladi. Ya'ni, o'quvchi o'quv jarayonining faol subyekti bo'lib, u mustaqil fikrlash, tahlil qilish, o'z nuqtai nazarini asoslab bera olish kabi muhim kompetensiyalarni egallashi zarur.

Zamonaviy darsning asosiy maqsadi — o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash bilan birga, ularning tanqidiy va ijodiy fikrlash

salohiyatini rivojlantirish, bilimlarni amaliyot bilan bog'lash va hayotda qo'llay olishga yo'naltirishdir. Shuningdek, dars davomida o'quvchilarda hamkorlikda ishlash, mas'uliyat his qilgan holda qaror qabul qilish, ijtimoiy faol bo'lish, o'z-o'zini rivojlantirish kabi muhim hayotiy ko'nikmalar shakllantiriladi.

Zamonaviy dars quyidagi muhim jihatlari bilan ajralib turadi:

- **O'quvchi markazida bo'lish** – darsda o'quvchining individualligi, ehtiyojlari, o'zlashtirish darajasi va qiziqishlari inobatga olinadi. Bu esa har bir o'quvchining o'ziga xos fikrlash uslubi va sur'atini hurmat qilishga asos bo'ladi.
- **Interfaollik** – zamonaviy dars muloqotga boy, savol-javoblarga, guruhli ishlarga, fikr almashuvlarga asoslanadi. O'quvchilar o'rtasida ham, o'qituvchi bilan ham faol axborot almashinuvi amalga oshadi. Bu esa bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qiladi.
- **Muammoli yondashuv** – darsda muammo qo'yiladi, o'quvchilar esa muammoni hal qilish yo'llarini izlaydi. Bu esa o'quvchilarda mustaqil fikrlash, dalillash, mantiqiy tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.
- **Loyihaviy faoliyat** – o'quvchilar kichik guruhlarda yoki individual tarzda loyihalar ustida ishlaydi. Bu orqali ularning tadqiqotchilik qobiliyati, mustaqil ishlash malakasi, ijodiy yondashuvi va natijaga erishishga bo'lgan intilishi kuchayadi.
- **Innovatsion texnologiyalarni qo'llash** – zamonaviy darsda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) faol foydalaniladi. Ta'limiy videolar, virtual laboratoriyalar, interaktiv dasturlar, test tizimlari, multimedia vositalari darsni qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.
- **Differensial yondashuv** – o'quvchilarning bilim darajasi, qobiliyati va o'rganish uslublariga qarab individual yondashuvni talab qiladi. Zamonaviy darsda o'qituvchi har bir o'quvchining imkoniyatiga qarab topshiriqlarni moslashtiradi.
- **Baholashning yangi shakllari** – zamonaviy ta'limda faqatgina yakuniy natijani emas, balki o'quvchining butun jarayondagi faoliyati, ishtiroki, yondashuvi, ijodkorligi baholanadi. Formativen (jarayonli) baholash, o'z-o'zini va tengdoshni baholash kabi usullar keng qo'llaniladi.

Zamonaviy darsni tashkil etish o'qituvchidan doimiy izlanish, zamon bilan hamnafas bo'lish, pedagogik va axborot texnologiyalarini chuqur egallagan bo'lishni talab qiladi. O'qituvchi bu jarayonda bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi, o'quvchini o'zini topishga undovchi murabbiy sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, zamonaviy darsning mohiyati – bu insonni hayotga tayyorlash, uni nafaqat bilimli, balki fikrlovchi, faol, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishdir.

Boshlang'ich sinflarda zamonaviy dars shakllari

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilgan dars shakllari boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va bilishga bo'lgan ichki ehtiyojlarini inobatga olgan holda ishlab chiqiladi. Quyida bosqichma-bosqich boshlang'ich ta'limda keng qo'llanilayotgan zamonaviy dars shakllarining asosiy turlari, ularning maqsadi va afzalliklari yoritib beriladi:

1. Integratsiyalashgan darslar

Integratsiyalashgan darslar – bu ikki yoki undan ortiq fan mazmunining o'zaro uyg'unlashgan, yagona maqsadga yo'naltirilgan holda olib boriladigan darslar shaklidir. Bunday darslar orqali o'quvchilar atrof-muhit hodisalarini yaxlit ko'rinishda anglay boshlaydilar. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida integratsiyalashgan darslar bolalarning tafakkurini kengaytirish, bog'lanishli fikrlashni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Misol: “Ona tili” darsida “Tabiatshunoslik” faniga oid matnlar o'qilishi orqali o'quvchilar nafaqat o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradilar, balki tabiat haqidagi bilimlarini ham mustahkamlashadi. Bu orqali ularda fanga bo'lgan qiziqish ortadi va murakkab tushunchalarni o'zaro bog'lab tushunish qobiliyati shakllanadi.

2. Muammoli darslar

Muammoli dars – bu o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qilish, o'z qarashlarini ilgari surish va muayyan xulosaga kelish jarayonini faollashtiradigan dars shaklidir. Bu turdagi darslarda o'qituvchi tayyor bilimni bermaydi, balki muammoni ilgari suradi va o'quvchilarga o'sha muammoni o'zlari hal qilishga imkon beradi.

Bu shakldagi darslarda o'quvchilar o'zlarining ilgari olgan bilimlariga tayanadilar, yangi ma'lumotlarni izlaydilar, fikrlashadi, savol beradilar va muammoni yechishga intiladilar. Bu esa ularni nafaqat mantiqiy fikrlashga, balki tanqidiy yondashuvga, erkin fikr bildirishga ham o'rgatadi.

3. Faoliyatga asoslangan darslar

Bu dars shaklida o'quvchilar turli amaliy mashg'ulotlar orqali bilimni o'zlashtiradilar. Faoliyatga asoslangan darslar o'quvchilarning harakatda bo'lish, o'zlari bajarib ko'rish orqali o'rganish tamoyiliga tayanadi.

Misollar:

- Matematika darsida rangli kartonlardan geometrik shakllar yasash orqali shakllarni o'rganish;
- Ona tili darsida she'r tuzish yoki ertak yozish orqali yozma nutqni rivojlantirish;

- Tabiatshunoslik darsida o'simliklarni kuzatish, tajriba o'tkazish orqali tabiat hodisalarini tushunish.

Bunday faoliyatlar bolalarning qiziqishini orttiradi, darslarni jonlantiradi va ularni faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi.

4. Interaktiv darslar

Interaktiv darslar – bu o'qituvchi va o'quvchilar, shuningdek o'quvchilar o'rtasida faol muloqot asosida tashkil etiladigan darslardir. Bunday darslarda har bir o'quvchi o'z fikrini erkin bildiradi, guruhlarda ishlaydi, muloqotga kirishadi, muhokama yuritadi.

Eng ko'p qo'llaniladigan metodlar:

- **“Aqliy hujum”** – muammoga tez va ko'p fikrlarni yig'ish;
- **“Sinkveyn”** – 5 satrli she'r orqali mavzuni ifodalash;
- **“Insert”** – matn o'qish jarayonida belgilar qo'yib, tahlil qilish;
- **“Venn diagrammasi”** – ikki yoki undan ortiq tushuncha o'rtasidagi umumiylik va farqlarni ko'rsatish.

Bu metodlar o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muhokama qilish, tahlil qilish, guruh bilan ishlash kabi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi.

5. Loyihaviy darslar

Loyihaviy darslar – bu o'quvchilarning muayyan mavzu doirasida mustaqil yoki guruh bo'lib izlanish, axborot to'plash, tahlil qilish va natijani taqdim etish faoliyati asosida tashkil etiladi. Bu shakl ijodkorlikni rivojlantiradi, bolalarning mustaqil fikrlashiga, liderlik sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Misollar:

- Ona tili darsida “Mening qahramonim” mavzusida hikoya yozib, sinf oldida taqdim qilish;
- Tabiatshunoslikda “Mening daraxtim” loyihasi asosida daraxtlar haqida ma'lumot to'plash va plakat tayyorlash;
- Texnologiya darsida “Ekologik toza buyumlar” loyihasi.

Loyihaviy yondashuv boshlang'ich sinflarda ayniqsa foydali bo'lib, u o'quvchilarda mas'uliyat, javobgarlik, rejalashtirish va yakuniy natijani baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'qituvchining zamonaviy roli

Zamonaviy o'qituvchi endilikda darsning yagona manbai emas. U – o'quvchilar faoliyatini boshqaruvchi, muammolarini tinglovchi, individual yondasha oluvchi psixolog, hamkor, yetakchi. Har bir o'quvchining o'zlashtirish darajasi, qiziqish sohasi, ehtiyojlari farq qilishi sababli o'qituvchi o'z faoliyatini moslashtirishi lozim. Shuningdek, u pedagogik texnologiyalar, AKT, zamonaviy metodlarni mukammal bilishi va ular bilan ishlash malakasiga ega bo'lishi zarur.

Zamonaviy darsni tashkil qilishdagi muhim jihatlar

- **Motivatsiya** — dars avvalida qiziqish uyg'otish;
- **Axborot manbalarining xilma-xilligi** — matnlar, rasm, audio-video materiallar;
- **Refleksiya** — dars oxirida o'quvchilar o'z fikrlarini ifoda etishi, “men nimani o'rgandim?” degan savolga javob topishi;
- **Baholashning yangi shakllari** — reyting tizimi, o'z-o'zini baholash, baholash mezonlari bilan tanishtirish.

Xulosa

Boshlang'ich ta'lim zamonaviy jamiyatda shaxs shakllanishi, bilim va ko'nikmalar poydevorini qo'yuvchi asosiy bosqich bo'lib, bunda dars jarayoni eng muhim o'rin egallaydi. Darsni zamonaviy shakllarda tashkil qilish o'quvchining faol ishtirokini ta'minlaydi, o'rganishga qiziqishini oshiradi, ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Bu esa ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim omildir. Shunday ekan, har bir pedagog o'z amaliy faoliyatida ilg'or pedagogik yondashuvlarga tayanib, zamonaviy darsni yuqori bosqichga olib chiqishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Turaqulov N.** Boshlang'ich ta'limda dars jarayonini samarali tashkil etish metodikasi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. – 180 b.
2. **Saidova D.** Boshlang'ich sinflarda interfaol o'qitish metodlari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020. – 152 b.
3. **Yoqubov O.** Innovatsion texnologiyalar asosida boshlang'ich ta'limni tashkil etish. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2018. – 130 b.
4. **Qodirova N.** Ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. – 112 b.
5. **Sultonova M.** Boshlang'ich ta'lim: metodika va amaliyot. – Samarqand: Zarafshon, 2022. – 170 b.